

Jeopolitik Kargaşa ve Medeniyet Çoğulculuğu*

Richard FALK

Prof., California Üniversitesi (ABD)

çev.: Z. Tuba Kor

Özet

Bu makalede AvroBatı-merkezci dünya düzeninin, bugün de geçmişte de dünyanın ekseriyetine hayrı dokunmadığını savunuyorum. Bu düzen psikolojik olarak zararlıydı; zira farklı medeniyet geleneklerinin değerini bilemedi, hâkimiyet kurmak için kendi menfaatine hizmet eden rasyonelleştirmeler yoluyla bu geleneklerin halklarını ve kaynaklarını sömürdü, gerçek evrensellik ile insanoğlunun dayanışmasının çok-medeniyetli temellerini keşfetmeyi reddetti. Bu bağlamda, hâlihazırda medeniyet çoğulculuğuna dayanan etkili ve meşru küresel yönetişime duyulan ihtiyaç, Amerikan hükümetinin tek-medeniyetli bir dünya düzeni kurmak için yaptığı bu son girişimle engellendi ve tehlikeli bir şekilde ertelendi. Bu ihtiyaç, insan faaliyetlerinin artan sınırsızlığı ve onun olumsuz etkilerinden -insanoğlunun habitatını küresel ısınma ve korkunç meteorolojik olaylardan (tsunamiler, şiddetli fırtınalar, sıcaklık dalgaları, kıtlık) veya nükleer silahlar ve diğer kitle imha silahlarının kullanıldığı artan savaş tehlikesinden- korunma zaruretinden kaynaklanmaktadır. Yine kitlesel göç, insan ticareti, para akışı, uluslar-üstü suç ve zehirli atıkların ya-

* Bu makalenin ilk hali, “Çok Medeniyetli Dünyada Küresel Yönetişimin Zorlukları” başlığıyla, Bilim ve Sanat Vakfı tarafından 12-14 Mayıs 2006’da İstanbul’da tertip edilen “Medeniyetler ve Dünya Düzenleri” isimli uluslararası sempozyumda sunulmuştur.

yılması problemlerini çözmek için de küresel yönetime çok ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Tek-Medeniyetçilik, AvroBatı-Merkezcilik, Medeniyet Çoğulculuğu, İnsanî Bir Dünya Düzeni, Küresel Yönetişim.

Tek-Medeniyetçilik ve Tek-Medeniyetçiliğin Dost ve Düşmanları

Medeniyet Hiyerarşisi, Birleşmiş Milletler ve Güç Siyaseti. Modern dönemde *küresel* medeniyet tecrübesi, her şeyden evvel Avrupa merkezilik (veya daha doğru bir ifadeyle Batı merkezilik) tarafından, yani doğrudan veya dolaylı olarak Batı'dan gelen değerler, fikirler, hegemonik algılamalar ve örgütlenmelerle şekillenegeldi. 1648 Vestfalya Barışı'ndan bu yana bu tek-medeniyetçi tahakküm; güç, hukuk, egemenlik, ulus, devlet ve adalet gibi dünya düzeninin temel kavramlarının çerçevesini, belli bir medeniyete özgü olarak çizdi. AvroBatı-merkezci bu çerçeve, Batı-dışı medeniyetlerden yeterli temsil, katılım ve girdi olmaksızın sürdürülmüş olsa da, durağan değildi; gelişmekte olan fikrî ve maddî temayülleri aksettirecek ve teknolojik yeniliklerin etkisini ortaya koyacak şekilde zamana, mekana ve bağlamına uygun olarak değişime uğradı.

Dünya siyasetinde bu müşterek düzen kurma anlayışı, tarihi boyunca, AvroBatı-merkezci alanın gerek içinden gerekse dışından gelen çeşitli meydan okumalara ve ayrışmalara karşılık verdi. Katı coğrafi tanımlamadan ziyade medeniyetsel bir nüfuz alanı olarak anlaşılması gereken bu alan elbette, 20. asrın başlarında ABD'ye kaymadan evvel Avrupa idi. Avrupa'nın yanı sıra dünyanın her bölgesinde yaşayan ve özellikle Kuzey Amerika, Asya, Afrika ve Latin Amerika boyunca yayılan çeşitli Avrupalı göçmen toplulukları da içeriyordu. Tabii bu Avrupa-dışı medeniyetlerle bir dizi karşılıklı tepki ve etkileşim içine girme, kültürel açıdan oldukça çeşitli ve hatta melez olan "AvroBatı-merkezci" jeopolitik nüfuz alanına bir varlık kazandırdı.¹ Bu bağlam-

1 AvroBatı-merkezçiliğe karşı 19. asır Osmanlı ve Japon tepkilerine ilişkin başarılı bir araştırma için bkz. Cemil Aydın, *The Politics of Anti-Westernism in Asia*, Columbia University Press, New York 2007. Bu karşılıklı melezlik duygusunu iyi bir şekilde ifade eden saygıdeğer bilim adamları Edward Said (*Culture and Imperialism*, Knopf, New York 1993) ve Homi K. Bhaba'dır (*The Location of Culture*, Routledge, London, UK 1994).

da küreselleşme, 1990'larda dünya düzeninin tanımlayıcısı haline gelen "küreselleşme" den çok daha önce gerçekleşmişti.² Yine, Avro-Batı-merkezci medeniyet-içi gerilimler ve farklılıklar, tek-medeniyet karakterine yapılan atıfları karmaşık ve itiraz edilebilir hale getirdi. Mesela Avrupa, Hıristiyan mı seküler mi yoksa ikisinin bir bileşimi olarak mı anlaşılmalı?

Bu karşılıklı olarak birbirini etkileyen ve dinamik özelliğine rağmen AvroBatı-merkezçiliğin aslî karakteri, diğer medeniyet geleneklerine göre hiyerarşik ve hegemonik olmayı sürdürüyor. Sömürgeci dönemde olduğu gibi, Avrupalı/Batılı güçlerin niyeti, kontrol etmek; fakat aynı zamanda evrenselci faaliyet alanını meşrulaştıran bir gerekçe ileri sürmekti ki bu, çoğunlukla "beyaz adamın sorumluluğu" türünden ırkçı bir ifade ve daha yakın dönemde ise Aydınlanma'nın akıl ve bilim inancından istihraç eden özgürleştirici modernleşme idi.³ Oğul Bush'un başkanlığı döneminde Amerikan gücünün küresel nüfuzunu meşrulaştırıcı gerekçe, kendi kendine üstlendiği demokrasi havariliği idi; bu misyon, belli olaylarda askerî müdahaleye başvurmayı da içeriyordu.

Sömürgeci ve sömürgecilik sonrası hegemonik uygulama, bilinçli bir kültürel üstünlük duygusunu yansıtırken, Avrupa-dışı medeniyetleri aşağı, geri, ilkel, hatta barbar ve şer sıfatlarıyla kötüleyegeldi. Bu durum, iktisadî sömürüyü, yozlaşmış siyasî yönetimi, zorla dinî ihtidayı ve çeşitli müdahaleci inisiyatifleri körükledi. Dünya düzeninin AvroBatı-merkezci safhasının tarihi, askerî gücün eşlik etmesi halinde medeniyet üstünlüğü anlayışının, Avrupa-dışı halklar ve onların inanç sistemleri için feci sonuçlar doğurabileceği gibi, dünyadaki bütün halkların durumlarının nasıl iyileştirileceğine dair bazı faydalı düşünceler de sunabileceği intibamı güçlendirdi.

Bu perspektiften değerlendirildiğinde, AvroBatı-merkezci dünya düzeninin, 21. asrın ihtiyaç ve özlemlerine pek de uymayan iki olumsuz sonucu bulunuyor. İlk olarak, AvroBatı-merkezçilik ısrarla medeniyet eşitliğini inkar ediyor; halbuki bu, jeopolitik olarak dahi, eğer devletlerin hâlihazırda Batı-dışı halkları *resmen* temsil etmekte

2 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. R. Falk, *Predatory Globalization: A Critique*, Polity, Cambridge, UK 1999.

3 Böyle kötü ün salmış Batı-merkezci sözcülerin temel argümanları için bkz. Bernard Lewis, *What Went Wrong? Western Impact and the Middle East Response*, New York, Oxford 2002 ve Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, Farrar, Straus, Giroux, gözden geçirilmiş bsk., New York 2000.

olduğu sömürge sonrası dünya düzeninin şartlarıyla uyuşmuyor. Yi-ne, bu AvroBatı-merkezciliğin anakronik mirası, BM'nin yapısında çarpık sonuçlarıyla tecessüm ediyor. Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinden dördü, her şeyden evvel AvroBatı-merkezci nüfuz alanıyla bağlantılıdır; beşincisi olan Çin ise Batı-merkezci olmayan tek siyasî aktördür. Genel Kurul'un her devlete büyüklüğünü ve zenginliğini dikkate almaksızın aynı statüyü verdiği söylenebilir; ancak Kurul'un bilerek hiyerarşik Güvenlik Konseyi'ne tâbi kılındığını da dikkate almak gerekir. Güvenlik Konseyi, gerektiğinde savaş dahil, karar alan bir organ iken, Genel Kurul en fazla tavsiyelerde bulunabiliyor ve tek-lif edilen plana destek veriyor veya itiraz ediyor.

Bu kurumsal düzenleme, yeryüzündeki tüm insanlar adına hareket eden evrensel bir organizasyon olma iddiasındaki BM'nin meşruiyete zarar vererek eksik ve kusurlu temsiliyetle sonuçlandı. Bu evrensel bir organizasyon olma iddiası, bir devletin “kendi iç yetki alanına giren” konularda BM'ye müdahale hakkı vermemesiyle de desteklenen, *egemen devletlerin eşitliği* prensibinin BM Kurucu Antlaşması'nda kabulüyle sahte ve tamamen yanıltıcı bir meşruiyet kazandı. Böyle bir Vestfalyacı dünya düzeni kavramı, BM sisteminin daha ziyade jeopolitiğe dayanan özellikleri dikkate alındığında, *hukukî* olarak tutarsız görünmektedir. Antlaşma, veto yoluyla uluslararası hukukun getirdiği sorumluluklardan kendilerini (ve müttefiklerini) fiilen muaf tutan sınırsız bir hak tevdi ederek, egemen devletlere imtiyazlı bir statü vermektedir. BM Güvenlik Konseyi'nde stratejik ve ideolojik çıkarlarına ters olarak algıladıkları kararların önünü tıkama gücü, dünya düzeninin kurucu prensibi olan devletlerin eşitliğinin radikal bir inkarıdır ve jeopolitik yönetişimin üstüne BM anayasalcılığı örtüsünü örtmektedir. Bu anayasal hareketin ardında, ABD'ye BM Güvenlik Konseyi beş daimî üyesinden biri olarak elde ettiği statüsünün çok üstünde bir nüfuz veren, daha hiyerarşik güç ilişkileri yatmaktadır.

Bu *jeopolitik* güçlere riayetin, BM üyeleri arasındaki eşitsizlik gerçeğinin zorunlu bir kabulü olduğu ve bunun da organizasyonun etkin bir şekilde çalışmasına potansiyel olarak imkan verdiği iddia edilebilir; zira olumlu kararlar, bu kararları uygulama kapasitesi olan siyasî aktörlerin desteğini gerektirmektedir. Genellikle Milletler Cemiyeti'nin, kısmen, jeopolitiğe uyum sağlamaması sebebiyle başarısız olduğu iddia edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk senelerinde Franklin Roosevelt, gelecekteki dünya güvenliği girişiminin, idealist hedeflerle tarihsel güç ve nüfuz dağılımına duyarlı realist mekanizmaları bir araya getirdiği takdirde başarılı olabileceği görüşündeydi.

Fakat BM'yi daha etkin kılma amaçlı böyle bir girişimin maliyeti, hukukun üstünlüğünün bir rehberi olmak yerine, meşruiyetini de tehlikeye sokarak, en büyük devletlere mahsus bir kulüp haline gelmesi riskini almaktı. Roosevelt, savaşı kazanan faşizm karşıtı ittifaktaki büyük güçlerin barışı korumak üzere işbirliği yapacaklarını ümit ediyor ve buna sanki inanıyordu. Soğuk Savaş'ın başında bu olumlu yaklaşım inandırıcılığını kaybetti ve BM'deki girişimler sürekli süper güç rekabetiyle kösteklendi. Hiç olmazsa barış ve güvenliğe ilişkin olarak, bu güç ve hukuku bir ölçüde uzlaştırma girişimi, çoğunlukla BM'nin ne etkinliğini ne de meşruiyetini sağlayabilirdi.

İkinci olarak, lokomotif devletler arasında jeopolitik bir hiyerarşi bulunmaktadır ki bu, BM'nin müesses hiyerarşisinden ziyade nisbî güçle çok daha doğrudan bağlantılıdır. Mesela hegemonik bir aktör olarak ABD, Güvenlik Konseyi daimî üyesi statüsünün çok ötesinde BM'nin işleyiş biçiminde etkili olageldi. Resmî statüsünden istifade etmekle kalmadı, siyasî realiteyi kendi lehine değiştirmek için siyasî ve malî gücüne de bel bağladı. Mesela İsrail'in bir sınır olayını tırmandırarak, Lübnan halkı üzerinde yıkıcı bir etki bırakan topyekûn savaşın gayrimeşru başlangıcı haline getirdiği 2006'daki Lübnan Savaşı sırasında Güvenlik Konseyi'nde Amerikan nüfuzu, derhal ateşin kesilmesi çağrısına başarılı ancak şaşkıncu bir şekilde 34 gün boyunca, diğer bir deyişle İsrail askerî hareketini tamamlayınca kadar direndi. Yine ABD, oybirliğiyle desteklenen, savaşın başlamasından yarıltıcı biçimde Hizbullah'ı sorumlu tutan 1701 sayılı kararın hazırlanmasından da prensipte sorumluydu. Ayrıca 1701 kararında, İsrail'e askerî gücünü sadece *saldırı* amaçlı kullanmaktan kaçınması talimatı verilirken, Hizbullah'a tamamen silahsızlanma çağrısı yapılıyordu. İsrail her zaman gücünü savunma amaçlı kullandığını iddia ettiği ve bu iddiayı dile getirirken kayıtsız şartsız Amerikan desteğini arkasına aldığı için bu görünüşteki sınırlama dahi fiilî bir işlerliğe sahip değildi. Kısaca, sömürgeciliği ve Soğuk Savaş'ı müteakip ABD, AvroBatı-merkezci bakış açılarını ve öncelikleri çoğunlukla gözetken bir jeopolitik hiyerarşinin sürdürülmesinde önemli bir rol oynadı. Oğul Bush'un başkanlığı sırasında ABD ile önde gelen pek çok Avrupa devleti arasında ciddi taktik ayrılıklar yaşandığı bir gerçek; zira Avrupalı devletler, 2001'den itibaren Washington'ın uyguladığı emperyal jeopolitik yerine, bu aşamada küresel siyasette hukuk merkezli bir yaklaşımın çıkarlarına daha fazla hizmet edeceğine inanıyorlar.

Bu jeopolitik duruş, 11 Eylül saldırılarının ardından dünyada ama özellikle de Batı Asya'da çok daha iddialı bir Amerikan rolüne siyasî

destek sağlayarak daha da gelişti ve belirginleşti. Bu yeni-muhafazakâr büyük stratejinin temel özellikleri, Bush Beyaz Saray'a gelmeden *evvel* düşünce kuruluşu Project for a New American Century tarafından hazırlanan "Amerika'nın Savunmasının Yeniden İnşası (*Repairing America's Defenses*)" başlıklı bir raporda otoriter bir dille ifade ediliyordu. Ancak küresel siyasete bu yeni-muhafazakâr yaklaşım, 2002'de Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Stratejisi yayımlanana kadar resmî politika haline gelmedi.

AvroBatı-Merkezci İnsan Hakları. Avrupa-merkezci dünya düzeninin ikinci temel yetersizliği, kendi ideolojik ve normatif hukuk belgelerinde tanımlanan haricinde insanoğlunun dayanışmasına dayanan değer ve inanç sistemini zımnî inkarından kaynaklanır. Mesela İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin liberal, bireyci yönelimi ve daha sonraki kural ve standartlar koyan belgeler, post-Vestfalyacı dünya düzeninin normatif temellerini kurabilecek medeniyetler arası bir sentez yerine, Batılı seküler düşünceden neşet eden bir dizi düşünceyi yansıtır. Sonuç itibarıyla, evrensellik iddiası, *yanlış* bilincin (*false consciousness*) bir tezahürüdür; Batı-dışı perspektiflerle mukayese edildiğinde, Batı'nın askerî ve medya gücünü kullanan AvroBatı-merkezci aktörlerin süregelen jeopolitik üstünlüğü sebebiyle yüzeyel bir inandırıcılık kazanmıştır. Buna mukabil medeniyetler arasında diyalogu veya ittifakı teşvik etme arayışındaki gerçek inisiyatifler, insanoğlunun dayanışmasını tasvip eden ve çok medeniyetli bir düşünce, saygı ve uzlaşma sürecine dayanan *gerçek* bir evrensellik yaratma çabasıdır.

Son dönemde bu kaygılar, ABD'ye yönelik 11 Eylül saldırıları ve özellikle de bu saldırıyı, küresel güvenlik ve dünya düzeni üzerindeki hâkimiyet iddiasını savaş ve tehdidin yanı sıra ideoloji aracılığıyla pekiştirmek için kullanan Amerikan karşı mukabelesi ışığında öne çıktı. Bu Amerikan mukabelesinin kendi çıkarlarına hizmet eden çeşitli gerekçeleri vardı; İslam'ın canlanmasından duyduğu korkuyu ve ona muhalefeti dillendirdi ve jeopolitiğin yeni düğüm noktası olan Batı Asya'da AvroBatı-merkezci denetimi yeniden sağlamak üzere bir seferberlik başlatmak için jeopolitik ihtirasları ideolojik savaşa bağladı. Amerikan jeopolitik ihtirasları sadece materyalist veya stratejik hedeflere indirgenemez; bunların bir araya gelmesi üstlendiği yükümlülüklerinin derinliğini ortaya koyar: Taleplerin arttığı ve üretimin zirveye veya zirveye yakın bir noktaya ulaştığı bir dönemde bölgede petrol rezervlerinin azamî kontrolünü sağlama; nükleer silahlar konusunda Batı kaynaklı oligarşiyi sürdürme; İsrail'in bölgesel güvenliğini

sağlama ve kemikleşmiş çatışmaya adil bir çözüm bulma hususunda Filistin halkının ve komşu ülkelerin taleplerinden İsrail'i kurtarma. İdeolojik savaş ise, Washington'ın bölgedeki bazı yönetimleri "haydut devlet" veya "şer eksenini"nin bir parçası olarak ithamını, terörizmle mücadele adına net bir şekilde tanımlanmamış "teröre karşı savaş"ı meşrulaştırmasını ve hedefteki ülkelerde "rejim değişikliği" için müdahaleyi de içerir. Irak Savaşı, 11 Eylül sonrası Amerikan yaklaşımının canlı bir örneğidir; tıpkı son Lübnan Savaşı'nda İsrail'e verdiği destek gibi. İran'ın nükleer enerji programına ilişkin artan gerilim, teröre karşı savaşın bir parçası olarak AvroBatı-merkezci kuraları dayatmanın ileri bir adımıdır. Böyle iddiaların temeli, Bernard Lewis ve Fuad Ajami gibi Batı Asya'ya yönelik yeni-muhafazakâr Amerikan projesinin savunucularının küstahça mantıklarına dayanan, katıksız AvroBatı-merkezciliktir.

Makalemdede, AvroBatı-merkezci dünya düzeninin, bugün de geçmişte de dünyanın ekseriyetine hayrı dokunmadığını savunuyorum. Bu düzen psikolojik olarak zararlıydı; zira farklı medeniyet geleneklerinin değerini bilemedi, hakimiyet kurmak için kendi menfaatine hizmet eden rasyonelleştirmeler yoluyla bu geleneklerin halklarını ve kaynaklarını sömürdü, gerçek evrensellik ile insanoğlunun dayanışmasının çok-medeniyetli temellerini keşfetmeyi reddetti. Bu bağlamda, halihazırda medeniyet çoğulculuğuna dayanan etkili ve meşru küresel yönetime duyulan ihtiyaç, Amerikan hükümetinin tek-medeniyetli bir dünya düzeni kurmak için yaptığı bu son girişimle engellendi ve tehlikeli bir şekilde ertelendi. Bu ihtiyaç, insan faaliyetlerinin artan sınırsızlığı (*borderlessness*) ve onun olumsuz etkilerinden -insanoğlunun habitatını küresel ısınma ve korkunç meteorolojik olaylardan (tsunamiler, şiddetli fırtınalar, sıcaklık dalgaları, kıtlık) veya nükleer silahlar ve diğer kitle imha silahlarının kullanıldığı artan savaş tehlikesinden- korunma zaruretinden kaynaklanmaktadır. Yine kitlesel göç, insan ticareti, para akışı, uluslar-üstü suç ve zehirli atıkların yayılması problemlerini çözmek için de küresel yönetime çok ihtiyaç vardır.

AvroBatı-Merkezci Yenilenmenin Tarihi Anı

Geçen asrın büyük savaşları, tıpkı Soğuk Savaş gibi, esasen AvroBatı-merkezci tarihî tecrübeye has ideolojik temelliydi ve sonuçta (bir serbest piyasa anayasalcılığı ideolojisi olan) liberalizmin, önce faşizme, ardından komünizme ve nihayet sosyal demokrasiye karşı zafer kazanmasını sağladı. Tümüyle AvroBatı-merkezci perspektiften ba-

kıldığında, 1990'lı yılların başında Batılı ideologların "tarihin sonu"nu ilan etmeleri kabul edilebilir olmasa da anlaşılabilir. 1990'larda tarihin akışına ilişkin böyle sonlandırıcı bir anlayış, medeniyet miyopluğunun, yani *bütünü* (yerkürenin realitesini) bir *parça*-nın -AvroBatı-merkezci tecrübenin- merceğinden görmenin çarpıtıcı etkisini ortaya koymaktadır. Sömürgecilik sonrası durum, küresel ortamın sekülerist ve modernist okumasına yönelik bir dizi önemli meydan okumaya yol açtığı için bu anlayış özellikle yanıltıcıydı. Öncelikle, değişen jeopolitik dengelerde, tamamen Vestfalyacı tanımlamalar içinde dahi, dünya olaylarında Çin ve Hindistan'ın rolü ve genel görüntüsü ile Asya'nın artan ağırlığını göz önüne almak oldukça önemli hale geldi. Ayrıca modern tarihi şekillendirici güç olacaklarına dair iddiaları dile getiren Batı-dışı medeniyetlerin canlanışının pek çok emaresi vardı. Tarihin sonundan ziyade bu, daha kozmopolit bir perspektifle aslında tarihin yeni bir başlangıç ânı veya daha ılımlı bir tabirle çok-medeniyetli tarihin yeni bir aşamasıydı.

Eğer günümüz tarih realitesi, olması gerektiği gibi, çok-medeniyetlilik çerçevesinde anlaşılacaksa, derin bir medeniyet-içi çatışmanın (kapitalizm ile Marksizm-Leninizm'in materyalizmleri arasında olduğu gibi) çözümünün dünya tarihinin bütünlüğü ile karıştırılması utanılacak düzeyde bir dar görüşlülüktür. Fukuyama, eğer olayı, AvroBatı-merkezci ideolojik hegemonyanın sona ermesine ve bunun, küresel düzeydeki fikrî mücadelenin gelecekteki seyrine dair ne tür bir işaret olacağına dikkatleri çekmek için ele almış olsaydı, bu belki de çok daha ferasetli ve isabetli olurdu. ABD'de siyasî danışmanlık yapan çevrelerde bu tarz kozmopolit yorumlar yapılması mümkün değil; aksine ABD, kendi çıkarlarına hizmet edecek ve değerlerini tecessüm ettirecek şekilde küresel güvenliği düzenlemesi için güya nadir bir fırsat olarak şevkle ilan edilen "tek kutuplu an"a doğru meylediliyor. Fukuyama o dönemde, Başkan George W. Bush'un yönetimi sırasında Amerikan dış politikasını şekillendirecek olan bu yükselen ideolojik oluşumun önde gelen bir üyesiydi. Fukuyama'nın daha sonra Irak'ı işgal kararı yüzünden yeni-muhafazakârlarla arası açıldı; ancak şimdiye kadar tek-medeniyetli dünya tarihi anlayışını tekrar gözden geçirmiş değil.

Amerikan dış politika danışmanları, o dönemde, uzunca bir süredir Sovyetler Birliği'nin sağlamış olduğu jeopolitik bir düşmanın avantajlarını kaybetmenin örtülü hayal kırıklığını yaşayanlar arasında iyice bölünmüştü. Bu ana grup, Soğuk Savaş boyunca olduğu gibi, Clinton başkanlığı sırasında da Amerikan yönetimine hâkimdi ve Amerikan küresel liderliğini, neoliberal ideolojiye dayanan iktisadî küreselleş-

menin teşviki için bir vasıtaya dönüştürme arayışındaki realist zihniyeti yansıyordu. Dünyayı düşman bir devletin veya devletlerin meydan okumasına atıfla algılamaya öylesine alışmıştı ki, meydan okuyan ciddi bir devletin kalmadığı bir dünyada Amerikan gücü için yeni bir stratejik odak uydurmakta aciz kalmış görünüyordu. İşte bu odaksızlık ve sapma duygusu, *realist* arayışın yeni düşmanlar bulma çabasını oldukça önemli hale getirdi. Özellikle Samuel Huntington, Amerikan dış politikasının amaç ve istikametini yenileyecek bir düşman öne çıkarmakla meşguldü.⁴ Sovyetler Birliği'nin beklenmedik ve ani yıkılışının hemen akabinde başlangıçta umutsuzluk içinde her çareye başvurmaya benzeyen bu düşman arayışı üzerinde kafa yordu. İlk aday Japonya idi; Huntington, 1980'lerde Japonya'nın gayet başarılı bir şekilde Amerika'nın pazarına ve yatırım fırsatlarına el uzatarak iktisadî üstünlüğüne meydan okuduğuna, bunun Soğuk Savaş'ın iki müttefiki arasında gelecekte bir savaşa yol açmasının kuvvetle muhtemel olduğuna dair zorlama bir iddiada bulundu. Bu stratejik karşılaşma senaryosu, özellikle ABD'de pek de yankı bulmadı ve 1990'larda Japonya'nın iktisadî alanda sendelemeye başlamasıyla saçmalığı görüldü. Huntington sessizce bu tarz yorumları terk etse de, düşman arayışındaki azmini sürdürdü.

Huntington, Batı'ya amansızca meydan okuyan bir güç olarak İslam'a yöneldi ve dünya siyasetinin geleceğinin, egemen devletler arasında değişen ittifak ve çatışma zincirinden ziyade medeniyet çatışmasıyla kuşatıldığını öne sürdü. Bu defa sadece ABD'de değil tüm dünyada hedeflediği kamu bilincine tam isabet etti. 1992'de *Foreign Policy*'deki makalesi dünya çapında hemen tepki uyandırdı; jeopolitik sinire dokunduğu belliydi. Özellikle AvroBatı-merkezci nüfuz bölgesinin dışından bu makaleye verilen olumsuz tepkiler oldukça güçlüydü; zira Huntington (yanlış bir biçimde) gayriresmî hükümet sözcüsü olarak görüldü. Huntington Batı-dışı medeniyet kimliklerini, özellikle de İslam'ı siyasallaştırarak, "kimlik siyaseti" denilen dalgayı ve ABD de dahil dünyanın her yerinde dinî canlanmayı küçümsemişe benziyordu. Huntington'a siyasî yelpazenin her noktasından eleştiriler yöneltildi; medeniyet gerilimini tehlikeli bir şekilde tahrik ettiği ve egemen devletlerin rolü devam etmesine rağmen medeniyet kimliklerinin siyasî önemini abarttığı için hücum edildi. Hunting-

4 Huntington'ın ayrıntılı görüşleri için bkz. Samuel Huntington, *The Clash of Civilization and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York 1996; a.mlf., "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, 79/2 (1999).

ton'un bakış açısının ayrıntılarının yadsınmasına rağmen, küresel durumu devlet yerine medeniyete atıfla yeniden formüle etmesinin, dünya düzeni eleştirmenlerini eskiye kıyasla medeniyete çok daha fazla önem vermeye teşvik ettiği de bir gerçek. Aslında Huntington, bilerek veya bilmeyerek, Vestfalyacı dünya düzeni modelinin kullanılabilirliğine ikna edici bir şekilde meydan okudu.

Sürpriz bir şekilde Huntington, daha sonra "medeniyetler çatışması" tezini kitaplaştırırken jeopolitik karışıma İslam yerine kurnazca Çin'i soktu ve bu kez 2010 sularında ABD ile Çin arasında bir savaş beklentisine girdi. Bu bağlamda Huntington dünya düzenine bakışını henüz net bir şekilde ortaya koymadı; zira Çin, bir devlet veya bir medeniyet ya da ikisinin bir karışımı olarak ele alınabilir. Ancak Huntington'un öngördüğü Çin ile savaş, 20. asrın çatışma özelliklerini taşıyor gibi görünüyor; bir tarafta ABD ve müttefikleri, diğer tarafta Amerikan hegemonyasına meydan okuyan Çin ve dostları. Ufukta yeni bir düşman bulma çabaları, özellikle de çatışma hipotezi, dünya çapında tartışma ve korku uyandırıyor. Mamafih bu çatışmacı yaklaşım, hiçbir zaman siyasî liderlerin açıkça onayını almadı. Saldırganlığı gereksiz görüldü, yatırım ve ticaret fırsatlarının cazibesini göz ardı etti, siyasî ortamın da desteğini bulamadı. Bu sebeple 1990'ların resmî politikaları dikkate alındığında Huntington'un çabaları başarısız oldu. Her şeyden evvel dünyanın her yerinde siyasî liderler, devletleri temsil etmeye ve gerçekliği Vestfalya merceğinden algılamayı devam ettirdiler; ayrıca Huntington tarafından tasvir edilen çatışma senaryolarının öngördüğü geleceğe ilişkin karamsar tablodan ekseriyetle rahatsızlık duydular.

Soğuk Savaş sonrası ve 11 Eylül öncesi dönemde yeni-muhafazakâr muhalefet, tek-kutuplu Vestfalyacı çerçeveden duyulan rahatlıkla ve fakat özellikle sağ kanattan kaynaklanan Amerikan siyasetinde olağandışı bir dönüş konusunda ısrarcı olarak, Washington'da oyunun kenarında enerjik bir şekilde faaliyet gösteriyordu. Onların büyük stratejisi, dünyanın pasifize edilerek "müşfik bir Amerikan imparatorluğu"na tâbi kılındığı hayalî bir gelecek tasavvurunu yansıtıyordu.⁵ Bu tasavvur, ulusal ve küresel güvenlik için bir zaruretmiş gibi sunuldu ve bunun takibi her şeye değer addedildi; aslında en inandırıcı savunucuları, ona asgarî can ve kaynak kaybıyla ulaşılabileceğini iddia ediyorlardı.

Dünya düzenine ilişkin siyasî bilincin böylesi bir entelektüel ve jeopolitik şartlanması, büyük ölçüde AvroBatı-merkezcilik eliyle gerçekleştirildi.

5 Robert Kagan, "Benevolent Empire", *Foreign Policy*, 111 (Summer 1998).

şirken; Batı-dışı oyuncular, asırlardır siyasî kimliklerini etkileyen tek-medeniyet büyüsu altında tepkilerini ve düşüncelerini ortaya koymayı sürdürüyorlardı. Tabii ki son dönemde büyüyü bozmak için çeşitli adımlar atıldı. AvroBatı-merkezci tasavvura yönelik en büyük darbe, bu dünya düzeninin Batı-dışı dünyada hukukî ve resmî siyasî nüfuzunu kıran ancak Batı'nın *medeniyet* tahakkümünü başlangıçta sorgulamayan, sömürge karşıtı hareketle bağlantılıydı. Gerçekten de sömürgecilik karşıtlığı, genel olarak Batı'da gelişen normatif dille - özellikle de kendi kaderini tayin hakkıyla ve egemenlik, başka devletlerin içişlerine müdahale etmeme, siyasî bağımsızlık, devletlerin eşitliği ve toprak bütünlüğü ile ilgili normlarla- ifade edildi. Yine SSCB'den bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin hedefleri ve bakış açıları, neredeyse tamamen liberal-kapitalist veya Marksist, AvroBatı-merkezci modellerin birer kopyasıydı. Hatta Hindistan, Türkiye ve İran gibi büyük Batı-dışı medeniyet geleneklerine mensup devletler, özgür iradeleriyle kendi medeniyet miraslarını terk etmeyi ve Batı modeli moderniteyi taklit etmeyi seçtiler; böylece kendi geçmiş şan ve şöhratlerine, geleneklerine ve tevarüs ettikleri hikmete bileisteye sırtlarını döndüler. Bu dinamik, Batı'da eğitim gören ve oranın medeniyetinden etkilenen -bu sebeple de liberalizm ile Marksizm'in tüm dünyada teknolojik ilerlemeye ilişkin tarihsel olarak anlamlı tek rakip vizyonlar olduğunu düşünen- Batı-dışı elit tarafından bizzat teşvik edildi. Bu vizyonların çarpık tatbiki ise, Şah'ın "beyaz devrimi"nde baskıcı yönetimin aşırılıklarına, Türkiye'de Kemalizm'e ve Stalin'in Sovyetler Birliği'ni uzun ve acımasız yönetimi esnasında Marksist düşüncenin sapkınlıklarına yol açtı.

Bu modelin tek parlak istisnası, hiç şüphesiz Gandhi'nin liderliğini yaptığı -kendi Hindu gelenekleri yorumuna dayanan ve kötü bir güç yapılanmasına karşı şiddet içermeyen etkili bir meydan okumayla dünyaya kalıcı bir ders verdiği- sıra dışı sömürge karşıtı hareketti. Gandhi'nin kendi örnek hayatı, tek-medeniyetçi ana akıma maruz kalma ile onu reddi ve ayrıca savunduğu bağımsız Hindistan'ın temeli olarak Hinduizme yoğun ve derin bağlılığı temsil ediyordu. Gandhi efsanesi, geleceğin siyaseti için oldukça değerlidir ve gerek Hindistan gerekse ötesinde bir ilham kaynağı olmayı sürdürüyor. Şunu da belirtmek gerekir ki, Gandhi Hindistan'ın güçlü ve 'normal' bir devlet olmasını isteyen bir Hindu milliyetçisi tarafından öldürüldü; onun Hindistan'a ilişkin siyasî vizyonununun gelenekçi tarafı aşırı muhalifleri harekete geçirmişti. Bu tepki, Nehru'nun, bağımsız Hindistan'ı yönetirken Gandhiciliğin Hindu özünden uzaklaşmasıyla daha

da pekişti. Nehru, Hint sosyal, iktisadî ve siyasî gelişiminin *zorunlu* temeli olarak Batı modernizmi mantığının kabul edilmesini tercih etti. Nehru'nun, ülkesini, hâkim Soğuk Savaş jeopolitiğine teslim etmeyi reddettiği ve tarafsızlığı destekleyen Batı-dışı devletlerin bağlantısızlar hareketinin kurulmasına öncülük edecek şekilde ülkesini konumlandığı bir gerçek. Aslında bu bağlantısızlık, Hint medeniyet kimliğine bir olumlama veya AvroBatı-merkezciliğe bir meydan okuma olmaktan ziyade, ihtiyatlı bir jeopolitik hareket ve bağımsızlığın meyvelerini toplamaydı.

Öteden beri entelektüellerin, Batı-dışı zihin üzerinde uygulanan tek-medeniyet tekelinin kontrolünü kırmak yolunda kültürel çabaları vardı. Gyatri Spivak'ın acı iddiası, "Mâdunlar konuşabilir mi?", sömürgeleştirilen halkların *otantik* seslerinin şimdiye kadar tahakküm ve ikna karışımı bir metotla susturulduğu, siyasî bağımsızlıklarını ve uluslararası düzeyde egemen bir devlet statüsünü kazanmalarının serbest bırakılmalarına yetmediği karmaşık bir itiraftı.⁶ Avrupa-merkezci zihin yapısından uzaklaşmanın diğer göstergeleri, medeniyet köklerinin daha büyük bir gururla kabul gördüğü "kimlik siyaseti"nin bir parçası olarak ortaya çıktı; tıpkı Trinh-T. Minh-Ha'nın *Asian, Woman, Other* isimli eserinde olduğu gibi. *Orientalism* ve *Culture and Imperialism* isimli oldukça etkili eserlerinde Edward Said, -diğer medeniyetleri değersizleştirmek, sömürgeleştirilen ile hâkim olan arasında medeniyetsel bir aşağılık duygusu aşlamak, Batı'nın gelişme ve medeniyet yolunu evrensel geçerlilik ve medeniyet üstünlüğü ile donatmak amacıyla- AvroBatı-merkezci projenin bir parçasının nasıl önyargılı bilimsel bir araca dayandığını ortaya koydu.⁷ Batı-dışı medeniyetlerdeki dinî canlanma, ABD'de Evanjelik Hıristiyanlığın hızlı büyümesi ile paralel olsa da, AvroBatı-merkezciliğin inkarını gerektiren medeniyet çoğulculuğunun bir göstergesidir. İslam dünyasında Batı tarafından ikna yoluyla kendi tarafına çekilme çabasının siyaset öncesi direnci, Roxanne Euben'in *The Enemy in The Mirror* adlı eserinde canlı bir şekilde tasvir edilmektedir.⁸ "Asya değerleri", "Afrika

6 Bkz. Gayatri Spivak, *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*, New York Methuen, 1987.

7 Minh-ha T. Trinh, *Women, Native, Other. Writing Postcoloniality and Feminism*, Indiana University Press, Bloomington, IN 1989 ve Said, *Culture and Imperialism*.

8 Roxanne Euben, *Enemy in the Mirror: Islamic Fundamentalism and the Limits of Modern Rationalism*, Princeton University Press, Princeton, NJ 1999.

değerleri” ve “İslami değerler” ile ilgili yazı ve konuşmalarda ortaya konan insan haklarının muhtevası ve evrenselliğine dair çeşitli tartışmalar da, Soğuk Savaş döneminde yaygın olan Avrupa-merkezci zihin yapısını eleştirisiz kabulü reddediyordu. Bu zihin yapısı, Batı’nın, insan türünün mükemmelliği için evrensel olarak geçerli çerçeve ve davranış kurallarının tek kaynağı olduğunu varsaydı. Ülke ülke İslam dünyasının çoğunda en popüler şahsın Üsâme bin Ladin olması ve halihazırda İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile Lübnan Savaşı’ndan bu yana Hizbullah lideri Şeyh Hasan Nasrallah’ın onun bu konumuyla boy ölçüşmesi günümüzün bir ironisi. Radikal Batı karşıtı şahısların bu popüleritesi, Batı’da AvroBatı-merkezci üstünlüğün tersinden tasdiki olarak algılanıyor; daha doğru bir ifadeyle, sözde-otantik biçimlerde sunulsa dahi medeniyet tasarımlarının toplumsal çekiciliğini ortaya koyduğu ve aynı zamanda Batı’nın siyasî yönetim paradigması esas alındığında Batı-dışı meydan okumaların tarihî yetersizliğini yansıttığı şeklinde yorumlanıyor. Bu, aslında özü itibarıyla medeniyetsel olan ve başta Arap dünyasındakiler olmak üzere belli başlı yönetimlerce uzunca bir süredir göz ardı edilen mağduriyetler sözkonusu olduğunda, şiddet içeren direnişin radikal uygulamalarına dahi halkın büyük destek verdiğini ortaya koyuyor. Geniş İslam dünyasında yaşanan mağduriyetler çok farklı konuları içeriyor: İlki, Filistin halkının çilesi; ikincisi, Washington’ın petrol rezervlerini kontrol etme ve İsrail’i koruma amaçlı stratejik ihtiraslarla Batı Asya’da uyguladığı müdahaleci diplomasi (ki bu politikayla bölgeye Irak Savaşı felaketini getirdi ve şimdi İran’ı da katarak savaşı yaymakla tehdit ediyor); üçüncüsü, AvroBatı-merkezci jeopolitiğin yolsuzluğa bulaşmış, müstebit temsilcilerine para aktırılması (ki bu temsilciler kendi halklarını sindirerek onlarca senedir bölge dışı aktörlerin neden olduğu mağduriyetleri edilgen biçimde kalıplaştırdılar). İnsanî meselelerde adalet arayan hepimiz için, AvroBatı-merkezcilikten kurtularak daha insanî bir dünya düzenine kavuşmak üzere çoğul manasıyla medeniyetsel temelleri bulmak ve fakat medeniyetlerin özgün kaynaklarından sapma anlamına da gelse terörist ve radikal direniş yöntemlerine başvurmayı reddetmek bir zarurettir, bir kazançtır.

Bu konuların medeniyetler arası düzlemde tartışılması, özellikle de Batı dışında olduğunda, Avrupa-merkezci dünya düzeninin bugünkü aşamasıyla bağlantılı adaletsizliklere karşı çıkmak ve ayrıca dünya düzeninin tek-medeniyetçi temelinin devamlılığına meydan oku-

mak için gereken Batı-dışı medeniyet güvenine katkı sağlayabilir. Bu güvenin hedeflerinden biri, giderek artan küreselleşmenin neden olduğu pratik problemler karşısında daha bütünleşmiş bir küresel yönetişim arayışıyla, 21. asırda dünya düzenini çoğul manasıyla medeniyetsel temelde yeniden inşa ederken medeniyetler çatışmasını da önlemektir.

Avrupa Birliği Alternatifi: Türkiye'nin Üyeliği Meselesi

Avrupa Birliği (AB) tecrübesi, AvroBatı-merkezci olmayan bir dünya düzeninin siyasî sonuçlarını -en azından zımnen- kabul eden post-Vestfalyacı jeopolitik bir deneyim olarak anlaşılabilir. Modern dünya düzeninin Avrupa çekirdeğinin büyük ölçüde farklı bir yöne ilerlemek zorunda kalması dikkat çekicidir. Avrupa bölgeselciliği, daha önce dünya savaşlarının cereyan ettiği bölgede zamanla barış kültürüne öncülük etti. Siyasî bir oluşum olarak AB, devletlerin egemenliği ile bağlantılı fikirleri ve uygulamaları besledi. Seküler görüntüsünü sürdürürken dinî kurumların siyasî etkisine sınırlar koydu.

İdealist boyutta AB'nin yükselişi, hukuk ve ahlak iddiasını gölgeleyen Makyavelci siyasî mutlakçılığa dayanmayı da sorguladı. AB'ye mahsus değerler; sınırlarını aşan uzlaşma, diplomasi ve işbirliğinin önemine, uluslararası hukuk ve BM'nin faydalarına, değişim ve ihtilaf çözümü aracı olarak savaşların ve militarizmin azaltılmasına dayanmaktadır. Dünya sahnesinde siyasî bir aktör olarak AB, bu yönelimiy-le -savaş sonrası durgunluğa veya karşı tarafı dengeleyici güç işbirliğine dayanan kısmî istikrar ve ılımlılışmayla, *Avrupalılar* için aşağı yukarı istikrarlı güç dengesi düzeni sunan ve böylece savaşlar arasında nispi barış sağlayan- Vestfalya jeopolitiğinin kaba gücüne, potansiyel bir radikal alternatif sunuyor. AB, günümüzün küresel ortamının kırılğanlığı ve karmaşası karşısında, sadece Avrupa içinde değil AB'nin dünyanın geri kalanıyla ilişkilerinde de uluslararası kurumlara, prosedürlere ve normlara dayanan müstakil sistemlere daha fazla bağlılık gösteriyor.

Tabii ki bu AB yaklaşımının bölgesel olarak dahi sürdürülebilir olacağıın bir garantisi yok; zira barış kültürünün dünya çapında yayılmasına dayanan gerçek bir post-Vestfalyacı dünya düzeni modelini pek de sunmuyor. Öteden beri AB tecrübesi, büyük devletlerde Vestfalyacı düzenin ulus ve devlet merkeziliğine daha bağlı olan halkla mukayese edildiğinde, yönetici elitler arasında genel olarak çok daha popü-

ler olageldi. Göçmenlerle bağlantılı mevcut gerilim, pek çok Avrupa-
nın kültürel olarak homojen olmayan bir AB'yi kabul etmede istek-
sizliği olmasa da gönülsüzlüğünü ortaya koyuyor. Ancak medeniyet
çoğulculuğu, eğer bölge düzeyinde dahi başarılamazsa, insanî bir
dünya düzeninin kurulmasında nasıl bir model olabilir? Bu durum-
da medeniyet çoğulculuğu, birbirine zıt yönde ilerleyen çelişkiler
içinde pratikte felce uğratan umut kırıcı bir özlem olacaktır.

Dışarıdan bakıldığında, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana
AB, siyasî aktörlerin davranışlarını, kamuoyunun menfaatleriyle
bağdaşacak şekilde düzenlemeye kadir normatif geçerliliği olan
uluslararası hukukun imkanlarına vurgu yapan farklı bir görüntü arz
etmekteydi. Böyle bir yaklaşım, AB'yi, gelecek dünya düzeni için il-
ham verici bir model olarak görenlerin övgüsünü alırken, Batı karşıtı
aşırıların tehdidi altındaki dünyada uluslararası sorumluluklardan
kolayca kaçış olarak addedenlerce küçümsendi.⁹

Hiç şüphe yok ki Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD'yi
yoldan çıkararak askerî kapasiteye aşırı güvenmekten kaçındı. Gerek
Vietnam ve Irak'ta olduğu gibi işlevsiz savaflara girişmenin cazibesi
gerekse çatışmaları hukuk ve adalete uygun olarak çözmek için dün-
ya meselelerinde liderlik rolünü kullanmayı reddetmesi sebebiyle
yoğun Amerikan karşıtı duyguları uyandırma eğilimi şunu göster-
miştir ki askerî güce aşırı güvenmek pahalı ve gayrimeşrudur. Bu
bağlamda muhasara ve ızdırap altındaki Filistinlilere karşı İsrail'e ve-
rilen tereddütsüz Amerikan desteği, Batı Asya'nın bu kilit bölgesinde
güveni tamamen sarstı. Buna mukabil Avrupa, hep çok daha dengeli
bir yaklaşım benimsedi; ki eğer bu yaklaşım Amerikan yönetimince
de desteklenmiş olsaydı, bölgede bambaşka bir siyasî atmosfer olu-
şabilirdi. Tabii ki Ortadoğu'daki Amerikan dış politikasının katılığı,
Amerikan iç, hatta daha da fazla dış siyasetindeki İsrail taraftarı nü-
fuzun yoğunluğu değerlendirilmeksizin anlaşılabilir.

Bu AB modeli, ABD emperyal jeopolitikten vazgeçsin veya vazgeç-
mesin, Türkiye'yi üyeliğe kabul etmediği takdirde dış potansiyelini
gerçekleştiremeyecek, diğer bölgelere de ilham kaynağı olamayacak-

9 Övgü için bkz. Mark Leonard, *Why Europe Will Run the 21st Century?*,
Public Affairs, New York 2005; Jeremy Rifkin, *The European Dream How
Europe's Vision of the Future is Quietly Eclipsing the American Dream*,
Tarcher, New York 2004; ve küçümseme için bkz. Robert Kagan, *Of Pa-
radise and Power: America and Europe in the New World Order*, Ran-
dom House, New York 2004.

tır. Türkiye'nin AB'deki varlığı, özellikle de Osmanlı geçmişini canlandırarak kendi kültürel kimliğini zenginleştirmeyi sürdürmesi durumunda, kesin bir test olacaktır; Avrupa'nın AvroBatı-merkezci dünya görüşü ve kimliği terk etmeye, daha insanî ve etkili bir dünya düzeni kurma mücadelesine bir katkı olarak çok-medeniyetli bir kimliğe bürünme riskini almaya gerçekten hazır olup olmadığının bir testi... 2005'te Fransa ve Hollanda'da verilen "hayır" oylarının, Fransız şehirlerindeki ayaklanmaların, Danimarka'daki karikatür tartışmalarının ve göç karşıtı siyasi partilerin seçim başarılarının ardından Avrupa'daki manzara Türkiye'nin katılımı için hiç de uygun değil. Eğer bu böyle devam ederse, AB kendini, en iyi ihtimalle AvroBatı-merkezci nostaljinin post-Vestfalyacı bölgesi veya başarısız canlanmalar sahnesi olarak bulacaktır.

Küreselleşme ve Tek-Medeniyetçiliğin Son Oyunu

Soğuk Savaş'ın akabinde ABD'nin hedefinin, yükselen küreselleşmeye tek-medeniyetçi bir çözüm geliştirmek olduğunda pek de şüphe yok. Hem baba Bush hem de Clinton yönetimi iktisadî bir jeopolitiği destekledi. Bu, -uluslararası finans kurumlarınca desteklenen ve fakat Amerikan askerî hakimiyeti, realist bir dış siyaset ve Amerikan popüler kültürü ile de takviye edilen- kendi kendini düzenleyen piyasa vurgulu yumuşak güç yaklaşımına dayanıyordu. Bu politikalar, kapitalizmle organik bağları olan yeni bir demokrasi çeşidinin, "piyasa-yönelimli anayasalcılık"ın ideolojik teşvikiyle güçlendirildi. 1990'lardaki bu dünya düzeni yaklaşımı yeni-muhafazakârlar tarafından şiddetle eleştirildi. Onlar, tek-medeniyetçiliği başarabilmek için özellikle Batı Asya'da güç kullanarak "demokrasi" dayatmaya çok istekli olmak gerektiğinde ısrarcıydılar. Bölgede Amerikan gündemine muhalif olarak algılanan devletlerde "rejim değişikliği" yapmanın zarurî olduğuna da inanıyorlardı. Yeni-muhafazakâr eleştiri, dünya tarihinin bir sonraki aşamasını şekillendirecek olan jeopolitik yarışın merkezî arenası Batı Asya'ya çeşitli sebeplerle odaklandı. Ne var ki programların oğul Bush'un seçiminden sonra bile siyasî alanda uygulanmadı; ta ki 11 Eylül olaylarına kadar. Bu bağlamda 11 Eylül ideolojik olarak hiçbir şeyi değiştirmede; sadece Bernard Lewis ve Fuad Ajami gibi AvroBatı-merkezci tek-medeniyetçilerin görüşlerine sahte bir inandırıcılık sağlayarak siyasî atmosferi değiştirdi. Onlar "yanlış giden neydi?" şeklindeki kışkırtıcı yorumlarıyla Beyaz Saray'ı ve Pentagon'u cesaretlendirdiler. Bu yazarlar, Batı'nın problemlerinin, Batı tarzı mo-

dernliğe geçiş konusunda Arap ülkelerinin medeniyetsel başarısızlıklarından kaynaklandığında ısrarcıydılar.¹⁰

Tek-medeniyet yönelimi, büyük stratejinin ortaya konduğu Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi NSS 2002'nin Başkan Bush tarafından kaleme alınan mukaddimesinde baskındı:

“20. asrın özgürlük ve totaliterlik arasındaki büyük mücadelesi, özgürlük güçlerinin -ve ulusal başarı için sürdürülebilir tek model olan özgürlüğün, demokrasinin ve serbest girişimciliğin- kesin zaferiyle sonuçlandı. 21. asırda sadece temel insan haklarını koruma ve siyasi ve iktisadi özgürlüğü güvence altına alma taahhüdünü paylaşan uluslar, halklarının potansiyelini harekete geçirebilecek ve refahlarını garanti altına alabilecektir. Her yerde insanlar özgürce konuşabilmek, kendilerini kimin yöneteceğini seçebilmek, istediği gibi ibadet edebilmek, kız-erkek bütün çocuklarını eğitebilmek, mal sahibi olabilmek ve emeklerinin karşılığını almak ister. Bu özgürlük değerleri her toplumda, her insan için gerçek birer hak; düşmanlarına karşı bu değerleri koruma görevi, yerkürenin her yerinde ve çağlar boyunca özgürlük âşığı insanların ortak çağrısıdır.”

Bu pasaj, tek-medeniyetçi bir jeopolitiğin evrenselleştirici iddialarını ortaya koyuyor. ABD “ulusal başarı” için sadece ve sadece tek bir model olduğunu ve bu modelin, 20. asrın büyük mücadelelerinin sonuçlarıyla kanıtlandığını iddia ediyor. Amerikan yönetiminin, dünyanın her yerinde kendi örnek yönetim modelinin vücut bulması için yardıma hazır olduğunu da beyan ediyor. Böyle bir taahhüt, gelecekte her şeyin yolunda gitmesi için ülkelerin Amerikan tarzını benimseyerek moderniteye yönelmesi gerektiği şeklindeki Lewis/Ajami görüşünün bir uzantısıdır. Kültürel ayrıntılara dair mevzular dışında, medeniyet çoğulcuğuna veya alternatif modernitelere herhangi bir mahal bırakılmıyor. Bu gelecek tasavvuru -yeryüzünün herhangi bir yerinde ABD'nin, ani güç kullanımına imkan verecek ölçüde mevcut askerî üstünlüğünü korumak veya büyütmek kararlılığını ortaya koyan bir ifadeyle- NSS belgesinde teyit ediliyor.

Neil Smith *The Endgame of Globalization* eserinde, Clinton ile Bush'un dünya düzeni yaklaşımları arasındaki temel benzerliklere

10 Bkz. Thomas P. M. Barnett, *The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-first Century*, G. P. Putnam's Sons, New York 2004; Barnett, *Blueprint for Action: A Future Worth Creating*, G.P. Putnam's Sons, New York 2005; 11 Eylül'ün akabinde yeni-muhafazakârın dış politika gündemi için bkz. Richard Perle & David Frum, *An End to Evil: How to Win the War on Terror*, Random House, New York 2003.

dikkat çeker; iki yaklaşım arasında vahim siyasî sonuçları olan önemli bazı farklılıklar da vardır.¹¹ Bunların özellikle ikisi dikkatimizi çekiyor: İlki, devletçi akılcılık erdemi vurgusuyla diplomasiyi yönlendiren realist geleneğin terki;¹² ikincisi ise, Irak, Lübnan ve belki de İran'da saldırgan güç kullanımı yoluyla Batı Asya'da rejim değişikliği ve nükleer yayılmaya karşı politikalar uygulama arayışı.

ABD'nin bu tek-medenyetçi projesini sürdürme çabasının başarısızlığa uğrayacağı intibamı uyandıran muhtelif gelişmeler var:

- Ezici askerî üstünlüğe rağmen güdülen amaçlara ulaşmada saldırı savaşının başarısızlığı.
- Devasa ticarî ve malî açıktan kaynaklanan finansal savunmasızlık.
- Değişen jeopolitik dengeler, özellikle Çin ve Hindistan'ın yükselişi, Batı-dışı büyük medeniyetlerin muhtemel dünya oyuncularını olarak tecessüm etmeleri.
- Gelecek nesillerin haklarına duyarlı küresel çapta acil çözümler gerektiren ekolojik problemler.
- Batı Asya'daki petrol rezervlerinin kontrolünü çok daha önemli hale getiren ve fakat petrol sonrası ekonomi-politiğe nihaî geçişi de gerektiren, önümüzdeki senelerde artması beklenen enerji daralması.
- Kapitalizmin neoliberal çeşitleri yerine daha müşfik bir ekonomi-politik arayışıyla Latin Amerika'da tam demokratik toplumlar kurma arzusunu ortaya koyan siyasî eğilimler.
- Medeniyet çoğulculuğuna dayanan bir dünya düzeninin temelle-ri olması muhtemel Batı-dışı medeniyetlerin kendi miraslarının farkına varmaları.

Tek-medenyetçi dünya düzeni formuna aykırı bu gelişmeler ışığında, ABD'nin bağımlılık yaratan askerî yaklaşımlara bel bağlamaktan vazgeçmemesi sebebiyle içe doğru patlama yaşanması tehlikesi bulunuyor. Daha önce hegemon olan siyasî oyuncunun, liderliğine yönelik meydan okumalara karşı giderek daha fazla *askerî* araçlara başvurması, yaklaşan çöküşünün bir işaretidir. Bu bağlamda, özelde

11 Neal Smith, *The Endgame of Globalization*, Routledge, New York 2005.

12 Bkz. Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Doubleday, Garden City, NY 1966; Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York 1994.

ABD'nin, genelde ise AvroBatı-merkezciliğin gönüllü olarak ve barışçıl bir şekilde medeniyet çoğulculuğuna doğru ilerlemesi dünya için oldukça önemlidir.

Abstract

Geopolitical Turmoil and Civilizational Pluralism

In this article my argument is that a EuroWestcentric world order does not now, and never did, benefit the vast majority of the peoples of the world. It was psychologically harmful because it failed to appreciate diverse civilizational traditions, exploiting the peoples and resources of these traditions by constructing self-serving rationalizations for dominance, and it refused to explore the multi-civilizational foundations of genuine universality and human solidarity. In this regard, the contemporary need for effective and legitimate global governance based on civilizational pluralism has been obscured, and dangerously delayed, by this latest attempt to achieve a monocivilizational framework of world order administered by the U.S. Government. This need arises from the growing borderlessness of human activity and its effects, whether it be related to protecting the human habitat from global warming and extreme weather phenomena (tsunamis, severe storms, heat waves, drought) or the growing dangers of wars fought with nuclear and other weaponry of mass destruction. Global governance is also needed in a robust form to deal with the problems of massive migration, human trafficking, financial flows, transnational crime, and disposal of toxic wastes.

Key Words: Monocivilizationalism, EuroWestcentricism, Civilizational Pluralism, A Humane World Order, Global Governance.

